חוברת מורה · יחידה 4: יהודים בעת החדשה · חלק א׳

היסטוריה בסרטונים – 3 מערכי שיעור מלאים לסרטונים, עם תשובות, מחוונים והתאמות

מהדורה למורה – עם תשובות **45 דק׳ לכל שיעור**

יצרה: רוית ראש בן ישי

תוכן החוברת

1. **מגטו לאזרחות: האמנציפציה בצרפת** – ❓ האם שוויון בחוק הביא ליהודי צרפת גם שוויון בחברה – ובאיזה מחיר?
   הסרטון: האמנציפציה באירופה ובצרפת ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות🎬 · youtube.com/watch?v=LatPYiu8kaE
2. **בני חסות: היהודים תחת האסלאם** – ❓ מה שינה את מעמד היהודים בארצות האסלאם – רעיונות מבפנים או כוחות מבחוץ?
   הסרטון: 🌴 האמנציפציה בארצות האסלאם ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות🎬 · youtube.com/watch?v=AqfWp7qM7kU
3. **שוויון או זהות? צו כרמיה** – ❓ האם שוויון מלא בחברה מחייב ויתור על חלק מהזהות והמסורת?
   הסרטון: איך יהודים קיבלו שוויון זכויות- אמנסיפציה בצרפת ובאלג'יריה · youtube.com/watch?v=7mUs1Yrtv8o

דפי הצפייה לתלמידים נמצאים בקבצים נפרדים (PDF ו־Word) – אחד לכל סרטון.

17. מגטו לאזרחות: האמנציפציה בצרפת

? האם שוויון בחוק הביא ליהודי צרפת גם שוויון בחברה – ובאיזה מחיר?

· הסרטון: האמנציפציה באירופה ובצרפת ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות

מהדורה למורה

הסרטון פותח במעמד היהודים בחברת המעמדות של ימי הביניים: נחיתות על רקע דתי, הגבלות מגורים ועיסוק, ומנגד קהילה אוטונומית עם מוסדות שיפוט, מיסים וצדקה. בעקבות רעיונות הנאורות ומהפכת 1789 הפכה צרפת לראשונה באירופה שהעניקה ליהודים שוויון זכויות – תחילה לספרדים (1790) ואחר כך לכלל היהודים (1791), בתנאי של ויתור על האוטונומיה הקהילתית. נפוליאון כינס את אספת הנכבדים ואת הסנהדרין כדי לבחון את נאמנות היהודים לצרפת, ואחר כך הטיל עליהם הגבלות ב'צו המחפיר'. הסרטון מסכם בתוצאות: לפרט – סיכוי (השכלה, מקצועות, ערים) וסיכון (התבוללות, אנטישמיות מודרנית); לקהילה – ירידה בכוחה ובסמכותה.

מטרות

- התלמידים יתארו את מעמד היהודים באירופה לפני האמנציפציה ואת האוטונומיה הקהילתית
- התלמידים יסבירו את הקשר בין רעיונות הנאורות והמהפכה הצרפתית לבין מתן שוויון זכויות ליהודים
- התלמידים ינתחו את המתח בין 'זכויות ליהודי כפרט' לבין זהות לאומית־קהילתית, בעזרת מקור
- התלמידים יעריכו את השפעות האמנציפציה על הפרט ועל הקהילה (סיכוי וסיכון)

מושגים

אמנציפציה	מתן שוויון זכויות אזרחי ופוליטי מלא ליהודים בחוק המדינה; התהליך החל בסוף המאה ה־18 בצרפת והתפשט במאה ה־19 במרכז ובמערב אירופה.
אוטונומיה קהילתית	שלטון עצמי של הקהילה היהודית בימי הביניים ובראשית העת החדשה: גביית מיסים, בתי דין, צדקה וחינוך, וסמכות להטיל חרם.
חברת מעמדות	חברה שבה מעמדו וזכויותיו של אדם נקבעים לפי השתייכותו בלידה (אצולה, כמורה, בני העם); היהודים היו מחוץ למבנה ובמעמד נחות.
אספת הנכבדים והסנהדרין	גופים יהודיים שכינס נפוליאון (1806–1807) כדי לקבל תשובות על נאמנות היהודים לצרפת ועל התאמת ההלכה לחוקי המדינה ולתת להן תוקף דתי.
הצו המחפיר	צו של נפוליאון משנת 1808 שהטיל ליהודים הגבלות בתחומי מסחר, הלוואות ומגורים ואסר עליהם לשכור מחליף לשירות הצבאי, לתקופה של עשר שנים.
התבוללות	היטמעות בחברה הסובבת עד ויתור על הזהות היהודית, לעיתים עד המרת דת.
אנטישמיות מודרנית	שנאת יהודים שאינה נשענת על נימוק דתי אלא על טענות גזעניות, לאומיות וכלכליות; לא ניתן 'להשתחרר' ממנה בהמרת דת.

תאריכים

1789 פרוץ המהפכה הצרפתית והצהרת זכויות האדם והאזרח · **1790** שוויון זכויות ליהודים הספרדים (בורדו) ויהודי אביניון · **1791** שוויון זכויות לכלל יהודי צרפת, כולל אשכנזי אלזס־לורן · **1807** נפוליאון מכנס את הסנהדרין

מהלך השיעור

דקות	שלב	מה עושים

5–0	**פתיחה**	הצגת 'כרטיס תושב' של יהודי מפריז ב־1780 ושאלה: מה מותר לו ומה אסור?
9–5	**לפני הצפייה**	משימת ניבוי נכון/לא נכון בזוגות
17–9	**צפייה**	צפייה בסרטון עם עצירות לפי נושא ומילוי דף צפייה
25–17	**עיבוד**	בדיקת הניבוי ושאלות בשלוש רמות
37–25	**פעילות מקור**	ניתוח עיבוד נאום קלרמון־טונר ושאלות נפוליאון – עבודה בקבוצות
42–37	**תרגול בגרות**	כתיבת תשובה לשאלת הבגרות ובדיקה עצמית לפי המחוון
45–42	**סיכום**	טבלת 'סיכוי וסיכון' וכרטיס יציאה

🪝 פתיחה: כרטיס תושב: פריז, 1780

מקרינים או כותבים על הלוח 'כרטיס תושב' של סוחר יהודי בדוי: מגורים מותרים ברחוב מסוים בלבד, משלם מס מיוחד, אסור לו להיות חבר בגילדת בעלי המלאכה, אך בקהילה יש לו בית דין, בית כנסת וקופת צדקה. שואלים: מה הייתם מוכנים לתת כדי לקבל זכויות מלאות? האם הייתם מוותרים על בית הדין של הקהילה?

📃 דף הצפייה עם תשובות

דף צפייה: מגטו לאזרחות: האמנציפציה בצרפת

יחידה 4 · יהודים בעת החדשה · ❓ האם שוויון בחוק הביא ליהודי צרפת גם שוויון בחברה – ובאיזה מחיר?

מהדורה למורה

הסרטון: האמנציפציה באירופה ובצרפת ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות🎬

⏱️ 2:58 דקות · youtube.com/watch?v=LatPYiu8kaE

א לפני הצפייה ובמהלכה

לפני הצפייה

לפני הצפייה סמנו ליד כל משפט: נכון / לא נכון / לא בטוח.

1. כל יהודי צרפת קיבלו שוויון זכויות באותה שנה.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – הספרדים ב־1790 ושאר היהודים ב־1791.**

2. הקהילה היהודית בימי הביניים ניהלה את ענייניה בעצמה.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – הייתה לה אוטונומיה: מיסים, בתי דין, צדקה וחרם.**

3. נפוליאון העניק ליהודים זכויות בלי לדרוש מהם דבר.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – דרש ויתור על האוטונומיה ובחן את נאמנותם, ואף הטיל הגבלות ב־1808.**

4. לאחר האמנציפציה נעלמה שנאת היהודים בצרפת.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – שנאת היהודים לבשה צורה חדשה: אנטישמיות מודרנית.**

👀 **במהלך הצפייה – שימו לב:**

- אילו זכויות וחובות היו לכל מעמד, והיכן היו היהודים
- מה עשתה הקהילה האוטונומית עבור חבריה
- מדוע קיבלו יהודי בורדו זכויות לפני יהודי אלזס
- אילו שאלות הציג נפוליאון לנכבדים
- מה היו הסיכוי והסיכון לפרט ולקהילה

⏸ **אחרי תיאור מעמד היהודים בימי הביניים**: מה היה הבסיס לנחיתות היהודים – כלכלי, דתי או חוקי?

⏸ **אחרי הדיון על זכויות לפרט ולא לכלל**: מדוע דרשו מהיהודים לוותר על האוטונומיה כתנאי לשוויון?

⏸ **אחרי הסנהדרין והצו המחפיר**: האם מדיניות נפוליאון כלפי היהודים הייתה עקבית? נמקו.

ב אחרי הצפייה – שאלות ב־3 רמות

בחרו רמה להתחלה – ונסו להגיע גם לרמה הבאה!

תמיכה – הקיפו את התשובה הנכונה

1. איזו מדינה הייתה הראשונה באירופה שהעניקה ליהודים שוויון זכויות?

א. אנגליה | **ב. צרפת** | ג. רוסיה

2. על מה נדרשו היהודים לוותר כדי לקבל שוויון זכויות?

א. על האוטונומיה הקהילתית | ב. על שמירת השבת | ג. על לימוד בבית הספר

3. מהי 'אנטישמיות מודרנית'?

א. אהבת זרים | ב. חוק שהעניק זכויות ליהודים

ג. שנאת יהודים על בסיס גזעני ולאומי ולא דתי בלבד

רגיל

1. תארו שני מאפיינים של מעמד היהודים באירופה לפני האמנציפציה.

✔ **הגבלות מגורים ומקצועות (מסחר זעיר, רוכלות, הלוואה בריבית), מיסים מיוחדים ומעמד נחות מטעמים דתיים; מנגד – קהילה אוטונומית עם בתי דין, מיסים פנימיים, צדקה וחרם.**

2. הסבירו מדוע יהודי בורדו קיבלו זכויות לפני יהודי אלזס־לורן.

✔ **יהודי בורדו היו ספרדים, אמידים ומשולבים בתרבות הצרפתית, ולכן נתפסו כמתאימים להיות אזרחים; יהודי אלזס־לורן היו אשכנזים דתיים, דוברי יידיש ובעלי אוטונומיה חזקה, והתנגדו להם יותר.**

3. מה ביקש נפוליאון להשיג באמצעות אספת הנכבדים והסנהדרין?

✔ לברר אם היהודים נאמנים קודם כול לצרפת ואם ההלכה מתיישבת עם חוקי המדינה (למשל נישואין והלוואה בריבית), ולתת לתשובות תוקף הלכתי מחייב.

אתגר

1. 'לפרט – סיכוי וסיכון; לקהילה – ירידה בכוחה'. הסבירו את הקביעה והביאו דוגמה לכל חלק.

✔ סיכוי: השכלה באוניברסיטאות, מקצועות חופשיים, מגורים בערים. סיכון: התבוללות ונישואי תערובת, ואנטישמיות מודרנית שלא נעלמה. הקהילה: בתי הדין בוטלו, הסמכות עברה למדינה, ורבים פנו למוסדות המדינה; הקהילה נשענה בעיקר על תרבות וחברה.

2. האם לדעתכם המחיר שנדרש מהיהודים תמורת השוויון היה מוצדק? הציגו שני שיקולים מנוגדים והכריעו.

✔ בעד: שוויון בחוק, ביטול השפלה ומיסים מיוחדים, פתיחת עולם ההשכלה והפרנסה. נגד: אובדן מוסדות הקהילה, לחץ לטשטש זהות לאומית־דתית, וקבלה חברתית שלא הגיעה. תשובה מנומקת המכריעה תוך שקילת שני הצדדים.

ג ניתוח מקור משימה פעילה: 'לפרט – הכול, לאומה – כלום'

בדיון באספה הלאומית ב־1789 עלתה השאלה אם להעניק זכויות ליהודים ובאילו תנאים. קראו את המקור ונתחו אותו.

מקור: עיבוד חופשי מנאום הרוזן קלרמון־טונר באספה הלאומית, דצמבר 1789

ליהודים כאומה אין לתת דבר; ליהודים כבני אדם – יש לתת הכול. עליהם לוותר על בתי הדין שלהם ועל חוקים נפרדים, ולהיות אזרחים יחידים במדינה. אי אפשר שתתקיים בתוך המדינה אומה נפרדת עם מוסדות משלה. אם לא ירצו להיות אזרחים, יאמרו זאת, ואז ירחיקו אותם. אבל אם יקבלו את חוקי המדינה, הם ראויים לכל הזכויות כמו כל אדם אחר, שהרי כל בני האדם נולדו שווים.

1. מצאו במקור את העיקרון מתוך הנאורות שעליו מבסס הנואם את טענתו.

✔ 'כל בני האדם נולדו שווים' – זכויות טבעיות ושוויון.

2. הסבירו מה ההבדל בין 'יהודים כאומה' ל'יהודים כבני אדם'.

✔ כאומה = קבוצה עם מוסדות, חוקים ושלטון עצמי; כבני אדם = כל יהודי כאזרח יחיד ושווה.

3. ציינו מה נדרשו היהודים לתת תמורת הזכויות.

✔ ויתור על האוטונומיה: בתי דין, חוקים נפרדים, זהות לאומית קולקטיבית.

4. כתבו תגובה קצרה (3 משפטים) בשם רב קהילה באלזס לנאום.

✔ תגובה מכבדת שמציגה גם את הרצון בשוויון וגם את החשש לאובדן מוסדות הקהילה וזהותה.

שאלה בסגנון בגרות

1. הסבר מהי אמנציפציה, והצג שתי השפעות שלה על הקהילה היהודית בצרפת.

✔ אמנציפציה היא מתן שוויון זכויות אזרחי ופוליטי מלא ליהודים בחוק המדינה. בצרפת ניתנה ב־1790–1791 בעקבות המהפכה, בתנאי של ויתור על האוטונומיה. השפעה ראשונה: ירידה בכוח הקהילה – בתי הדין בוטלו, הסמכות עברה למדינה ויהודים פנו למוסדות המדינה, כך שהקהילה נשענה על תרבות וחברה בלבד. השפעה שנייה: יהודים רבים השתלבו בחברה – עברו לערים, למדו באוניברסיטאות ואימצו שפה ולבוש, וחלקם התבוללו, כך שמספר חברי הקהילה ומחויבותם ירדו.

כרטיס יציאה · מגטו לאזרחות: האמנציפציה בצרפת

1. מה היה התנאי שהציבו ליהודים צרפת תמורת שוויון הזכויות?

✔ ויתור על האוטונומיה הקהילתית והפיכה לאזרחים יחידים.

2. ציינו סיכון אחד שהאמנציפציה יצרה ליהודי.

✔ התבוללות או אנטישמיות מודרנית.

מחוון לשאלת הבגרות

קריטריון	נק'
הסבר מדויק של המושג אמנציפציה	4
הצגת השפעה ראשונה והסברה	4
הצגת השפעה שנייה והסברה	4

סיכום

בונים יחד על הלוח טבלה: 'לפרט – סיכוי / סיכון' ו'לקהילה – רווח / הפסד', וכל זוג מוסיף פריט אחד.

התאמה לעולים

פעם ליהודים באירופה היו פחות זכויות. הם גרו במקומות מסוימים ועבדו רק בעבודות מסוימות. לקהילה היו בית דין ומיסים משלה. ב־1789 הייתה מהפכה בצרפת. צרפת נתנה ליהודים זכויות שוות. בתמורה, הקהילה איבדה את הכוח שלה.

זכויות – מה שמותר לאדם ומגיע לו לפי החוק · **שוויון** – כולם אותו דבר בחוק · **קהילה** – קבוצת יהודים שגרה יחד ומארגנת את החיים · **מהפכה** – שינוי גדול ומהיר בשלטון · **התבוללות** – כשיהודי מפסיק לחיות כיהודי ונהיה כמו כולם · **ויתור** – לתת משהו ולא לקבל אותו חזרה

התאמות לחנ"מ

- דף צפייה עם 4 תמונות־סמל (כתר, צלב, קהילה, חוק) ושאלה אחת לכל תמונה
- ציר זמן חזותי עם 3 תאריכים בלבד (1789, 1791, 1807) למיון כרטיסים
- בנק משפטים להשלמה בטבלת סיכוי/סיכון
- קיצור המקור ל־3 משפטים מודגשים ושאלה אחת: מה נדרש מהיהודים?

לוודא:

- מספר המשתתפים באספת הנכבדים (כ־111) ובסנהדרין (71) – לוודא
- הניסוח המדויק של נאום קלרמון־טונר (הפעילות היא עיבוד חופשי, לא ציטוט)
- פרטי 'הצו המחפיר' (1808): ההגבלות וחלותן לעשר שנים – לוודא מול ספר הלימוד

18. בני חסות: היהודים תחת האסלאם

? מה שינה את מעמד היהודים בארצות האסלאם – רעיונות מבפנים או כוחות מבחוץ? · הסרטון: האמנציפציה בארצות האסלאם ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות

מהדורה למורה

הסרטון מתאר את מעמד היהודים בארצות האסלאם כ'בני חסות' (ד׳ימים): כ'עם הספר' קיבלו הגנה על חייהם ורכושם, חופש דת ואוטונומיה קהילתית, בתמורה למס גולגולת (ג׳זיה) ולמעמד נחות שהוגדר ב'תנאי עומר'. אכיפת ההגבלות השתנתה ממקום למקום ומשליט לשליט. רעיונות הנאורות לא צמחו בחברה המוסלמית, ולכן השינוי הגיע מבחוץ: שלטון אירופי (כיבוש צרפת באלג׳יריה) ופעילות יהודי אירופה, בעיקר דרך חברת 'כל ישראל חברים'. השיא – צו כרמיה (1870) שהעניק ליהודי אלג׳יריה אזרחות צרפתית מלאה, אך התגובה העוינת לו הייתה בין הסיבות שצרפת לא העניקה אזרחות ליהודי תוניסיה ומרוקו.

מטרות

- התלמידים יסבירו את מעמד 'בני החסות' ואת יתרונותיו וחסרונותיו
- התלמידים יציינו את שני הגורמים לשינוי מעמד היהודים בארצות האסלאם
- התלמידים ימיינו מאפיינים וגורמים בעזרת כרטיסיות ויבנו מהם טיעון
- התלמידים ישוו בין דרך האמנציפציה בצרפת לבין דרכה בצפון אפריקה

מושגים

בני חסות (ד׳ימים)	מעמדם של 'עם הספר' (יהודים ונוצרים) בארצות האסלאם: הגנה על חיים ורכוש וחופש דת, תמורת מס מיוחד והכרה בעליונות האסלאם.
ג׳זיה (מס גולגולת)	מס שהוטל על כל גבר בוגר מבני החסות, סימן לכפיפותם ותנאי להגנה עליהם.
תנאי עומר	מערכת הגבלות על בני החסות המיוחסת לתקופת החי׳ליף עומר: איסור לבנות בתי תפילה חדשים, לרכוב על סוס, לשאת נשק, ולבוש מבדיל.
עם הספר	כינוי באסלאם לבני דתות שקיבלו כתבי קודש לפני האסלאם (יהודים ונוצרים), ולכן זכו לסובלנות יחסית.
קולוניאליזם	שליטה של מעצמה אירופית בארץ אחרת, ובכלל זה הנהגת חוקיה ורעיונותיה; כך הגיעו רעיונות השוויון לצפון אפריקה.
כל ישראל חברים (כי״ח)	ארגון יהודי שנוסד בצרפת ב־1860 כדי להגן על זכויות יהודים ולקדם את חינוכם, ובעיקר הקים רשת בתי ספר בארצות האסלאם.
צו כרמיה	צו משנת 1870 שהעניק לכל יהודי אלג׳יריה אזרחות צרפתית מלאה ביוזמת שר המשפטים אדולף כרמיה.

תאריכים

1830 צרפת כובשת את אלג׳יריה · **1860** ייסוד חברת 'כל ישראל חברים' בפריז · **1870** צו כרמיה – אזרחות צרפתית ליהודי אלג׳יריה

מהלך השיעור

דקות	שלב	מה עושים
0–5	**פתיחה**	דילמת 'עסקת החסות' – הגנה תמורת מס ומעמד נמוך

9–5	**לפני הצפייה**	ניבוי נכון/לא נכון
15–9	**צפייה**	צפייה בסרטון ומילוי טבלת 'מעמד בני החסות'
23–15	**עיבוד**	בדיקת ניבוי ושאלות בשלוש רמות
36–23	**פעילות כרטיסיות**	מיון כרטיסיות ובניית 'שרשרת שינוי' בקבוצות
42–36	**תרגול בגרות**	כתיבת תשובה לשאלת השוואה ובדיקה לפי מחוון
45–42	**סיכום**	משפט סיכום משותף וכרטיס יציאה

🪝 פתיחה: עסקה עם תנאים

מציגים 'הסכם' בדוי: 'השליט מתחייב לשמור על חייך, רכושך ובית התפילה שלך. אתה מתחייב לשלם מס שנתי מיוחד, לא לרכוב על סוס ולא לבנות בית תפילה חדש.' שואלים: האם זה הסכם טוב או רע? מה היו שואלים יהודי שחי באירופה הנוצרית באותה תקופה? התלמידים מצביעים בכרטיס ירוק/אדום ומנמקים.

📃 דף הצפייה עם תשובות

דף צפייה: בני חסות: היהודים תחת האסלאם

יחידה 4 · יהודים בעת החדשה · ❓ מה שינה את מעמד היהודים בארצות האסלאם – רעיונות מבפנים או כוחות מבחוץ?

מהדורה למורה

הסרטון: 🌴 האמנציפציה בארצות האסלאם ב-3 דקות: כל מה שצריך לבגרות🎬

⏱️ 2:14 דקות · youtube.com/watch?v=AqfWp7qM7kU

א לפני הצפייה ובמהלכה

🧠 לפני הצפייה

לפני הצפייה סמנו: נכון / לא נכון / לא בטוח.

1. בארצות האסלאם היו ליהודים חופש דת ואוטונומיה קהילתית.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – כבני חסות.**

2. ההגבלות על היהודים נאכפו באותו אופן בכל מקום ובכל זמן.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – יש מקומות ותקופות שהקלו, החמירו או התעלמו.**

3. רעיונות השוויון הגיעו לצפון אפריקה בעיקר מאירופה.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – דרך השלטון הצרפתי ופעילות יהודי אירופה.**

4. גם יהודי מרוקו ותוניסיה קיבלו אזרחות צרפתית ב־1870.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – רק יהודי אלג׳יריה; התגובה העוינת לצו השפיעה על ההחלטה שלא להעניק אזרחות לאחרים.**

👀 **במהלך הצפייה – שימו לב:**

- מדוע זכו היהודים למעמד שונה מבני דתות אחרות
- מה קיבלו בני החסות ומה נדרשו לתת
- אילו הגבלות מופיעות ב'תנאי עומר'
- מהם שני הגורמים לשינוי
- מה הייתה התגובה לצו כרמיה

⏸️ **אחרי הסבר מעמד בני החסות**: רשמו יתרון אחד וחיסרון אחד של המעמד.

⏸️ **אחרי הצגת שני הגורמים לשינוי**: מדוע לא הגיע השינוי מתוך החברה המוסלמית עצמה, לפי הסרטון?

⏸️ **אחרי צו כרמיה ותוצאותיו**: מה המחיר שהיה לצו – ועבור מי?

ב אחרי הצפייה – שאלות ב־3 רמות

בחרו רמה להתחלה – ונסו להגיע גם לרמה הבאה!

תמיכה – הקיפו את התשובה הנכונה

1. מדוע הוגדרו היהודים בארצות האסלאם 'בני חסות'?

א. כי היו עשירים | **ב. כי נחשבו 'עם הספר'** | ג. כי שירתו בצבא

2. מה היה מס הג׳זיה?

א. מס על אדמות | ב. מס על סחורות מחו״ל

ג. מס גולגולת שהוטל על בני החסות

3. מי היה אדולף כרמיה?

א. שר המשפטים הצרפתי ומנהיג יהודי | ב. סולטן עות׳מאני

ג. רב ראשי של אלג׳יר

רגיל

1. הציגו שני יתרונות ושני חסרונות במעמד בני החסות.

✔ **יתרונות: הגנה על חיים ורכוש, חופש דת, אוטונומיה קהילתית. חסרונות: מס גולגולת, מעמד נחות, הגבלות 'תנאי עומר' (בנייה, רכיבה, נשק, לבוש).**

2. ציינו את שני הגורמים לשינוי במעמד יהודי אלג׳יריה והסבירו כל אחד.

✔ **1. שלטון צרפתי – הכיבוש (1830) הביא חוקים ורעיונות אירופיים של שוויון. 2. פעילות יהודי אירופה – כי״ח הקימה בתי ספר ופעלה לזכויות, וכרמיה כשר משפטים הוציא את הצו.**

3. מה הייתה התוצאה של צו כרמיה עבור יהודי תוניסיה ומרוקו?

✔ **התגובה העוינת בקרב חלק מהאוכלוסייה באלג׳יריה לצו הייתה בין הסיבות שצרפת לא העניקה אזרחות צרפתית ליהודי תוניסיה ומרוקו.**

אתגר

1. השוו בין האמנציפציה בצרפת לבין האמנציפציה באלג׳יריה: ציינו הבדל אחד בגורם ובדרך.

✔ בצרפת צמחה מבפנים – מרעיונות הנאורות והמהפכה, בהחלטת האספה הלאומית. באלג׳יריה הגיעה מבחוץ – עם הכיבוש הצרפתי ובפעולת יהודי אירופה, בצו אחד ובבת אחת לכל היהודים.

2. 'מצבם היה טוב יותר משל המוסלמים – אך לא בלי מחיר'. הסבירו את המשפט בהקשר של יהודי אלג׳יריה.

✔ היהודים קיבלו אזרחות מלאה בעוד המוסלמים נשארו נתינים בלי זכויות שוות; הדבר יצר מתח וקנאה, ובהמשך גלי איבה כלפי היהודים מצד חלק מהמתיישבים האירופים ומהאוכלוסייה, וגם לחץ להשתלב בתרבות הצרפתית.

ג כרטיסים משימה פעילה: מיון כרטיסיות: מהחסות לאזרחות

כל קבוצה מקבלת 12 כרטיסיות: מס גולגולת · חופש דת · איסור לבנות בית כנסת חדש · הגנה על רכוש · בתי דין קהילתיים · איסור רכיבה על סוס · כיבוש אלג׳יר בידי צרפת · בתי ספר של כי״ח · כרמיה שר המשפטים · צו 1870 · תגובה עוינת לצו · אין אזרחות ליהודי תוניסיה ומרוקו.

1. מיינו את הכרטיסיות לשלוש ערמות: 'יתרון בני החסות', 'חיסרון בני החסות', 'שינוי'.

✔ יתרון: חופש דת, הגנה על רכוש, בתי דין קהילתיים. חיסרון: מס גולגולת, איסור בנייה, איסור רכיבה. שינוי: שאר הכרטיסיות.

2. מתוך ערמת השינוי, סדרו 'שרשרת סיבה ותוצאה' מהכרטיס הראשון לאחרון.

✔ כיבוש אלג׳יר ← בתי ספר כי״ח ← כרמיה שר המשפטים ← צו 1870 ← תגובה עוינת ← אין אזרחות לתוניסיה ומרוקו.

3. סמנו בצבע את הכרטיסיות של גורם 1 (שלטון אירופי) ושל גורם 2 (יהודי אירופה).

✔ גורם 1: כיבוש אלג׳יר; גורם 2: בתי ספר כי״ח, כרמיה (שהוא גם חלק מהשלטון – הגשר בין השניים).

4. כתבו משפט אחד שמסביר מדוע המעמד השתנה דווקא באלג׳יריה.

✔ כי אלג׳יריה הייתה תחת שלטון צרפתי ישיר, ויהודי צרפת יכלו לפעול שם דרך מוסדות המדינה.

שאלה בסגנון בגרות

1. הצג את מעמד היהודים בארצות האסלאם לפני העת החדשה, והסבר שני גורמים שהביאו לשינוי במעמדם באלג׳יריה.

✔ לפני העת החדשה היו היהודים בני חסות (ד׳ימים): כ'עם הספר' זכו להגנה על חייהם ורכושם, לחופש דת ולאוטונומיה קהילתית, אך שילמו מס גולגולת (ג׳יזיה) ונחשבו נחותים, והוגבלו בתנאי עומר – איסור לבנות בתי כנסת חדשים, לרכוב על סוס ולשאת נשק. גורם ראשון לשינוי: השלטון הצרפתי באלג׳יריה (מ־1830) שהביא איתו חוקים ורעיונות אירופיים של שוויון. גורם שני: פעילות יהודי אירופה – חברת כל ישראל חברים הקימה בתי ספר ופעלה לשיפור מעמד היהודים, ואדולף כרמיה, נשיא הארגון ושר המשפטים, הוציא ב־1870 את הצו שהעניק ליהודי אלג׳יריה אזרחות צרפתית מלאה.

כרטיס יציאה · בני חסות: היהודים תחת האסלאם

1. ציינו שתי הגבלות מתוך 'תנאי עומר'.

✔ **איסור לבנות בתי כנסת חדשים; איסור לרכוב על סוס או לשאת נשק.**

2. איזה ארגון של יהודי אירופה פעל למען יהודי צפון אפריקה?

✔ **כל ישראל חברים (כי״ח).**

מחוון לשאלת הבגרות

קריטריון	נק׳
הצגת מעמד בני החסות: זכויות והגבלות	4
גורם ראשון והסברו	4
גורם שני והסברו	4

סיכום

כל תלמיד משלים: 'לפני השינוי היהודים היו ___; השינוי הגיע בזכות ___ ו־___; המחיר היה ___.'

התאמה לעולים

בארצות האסלאם היהודים היו 'בני חסות'. השלטון שמר עליהם. הם יכלו להתפלל בחופש. הם שילמו מס מיוחד והיו להם הגבלות. צרפת כבשה את אלג׳יריה. ב־1870 יהודי אלג׳יריה קיבלו אזרחות צרפתית.

בני חסות – אנשים שהשלטון שומר עליהם, אבל יש להם פחות זכויות · **מס** – כסף שמשלמים לשלטון · **הגבלה** – דבר שאסור לעשות · **כיבוש** – צבא של מדינה אחת לוקח שליטה על ארץ אחרת · **אזרחות** – להיות שייך למדינה עם כל הזכויות · **צו** – פקודה של השלטון

התאמות לחנ״מ

- 12 כרטיסיות עם סמל קטן (מטבע, סוס, בית כנסת, בית ספר) למיון לשתי ערמות בלבד: 'טוב' ו'לא טוב'
- מפת צפון אפריקה מודפסת: לצבוע את אלג׳יריה ולכתוב 1870
- בנק מילים לשאלות הפתוחות (חסות, ג׳יזיה, כרמיה, אזרחות)
- שאלה אמריקאית אחת לכל עצירה בסרטון במקום שאלה פתוחה

לוודא:

- הסרטון קובע שבארצות האסלאם לא הוענק שוויון ליהודים בכלל; כדאי לציין שבאימפריה העות׳מאנית היו רפורמות (התנט׳ימאת, 1839 ו־1856) שהצהירו על שוויון לבני דתות אחרות – לוודא מול תוכנית הלימודים
- הקשר הסיבתי בין התגובה לצו כרמיה לבין ההחלטה שלא להעניק אזרחות ליהודי תוניסיה ומרוקו – כך מוצג בסרטון; לוודא את הניסוח מול ספר הלימוד
- תנאי עומר מיוחסים לח׳ליף עומר, אך מקורם ותאריכם המדויק שנויים במחלוקת בין חוקרים

19. שוויון או זהות? צו כרמיה

? האם שוויון מלא בחברה מחייב ויתור על חלק מהזהות והמסורת? · הסרטון: איך יהודים קיבלו שוויון זכויות- אמנסיפציה בצרפת ובאלג'יריה

מהדורה למורה

הסרטון יוצא ל'מנהרת זמן' בשלוש תחנות. באירופה של ימי הביניים היו היהודים בתחתית הסולם החברתי, מוגבלים בבעלות על קרקע, במקצועות ובמגורים, אך עם אוטונומיה פנימית חזקה – 'מדינה קטנה בתוך מדינה'. בארצות האסלאם היו בני חסות שזכו להגנה וחופש דת תמורת מס ומעמד נחות. עם רעיונות הנאורות החלה האמנציפציה במערב אירופה, ובאלג'יריה, שלא הושפעה ישירות מהנאורות, הביאו את בשורת השוויון יהודי צרפת דרך 'כל ישראל חברים' והשלטון הצרפתי – עד צו כרמיה (1870). הסרטון מסיים בשאלה פתוחה: מה עדיף – שוויון והשתלבות מלאה, גם במחיר ויתור על חלק מהמסורת, או שימור הזהות הקהילתית?

מטרות

- התלמידים ישוו בין מעמד היהודים באירופה הנוצרית לבין מעמדם בארצות האסלאם לפני האמנציפציה
- התלמידים יסבירו כיצד הגיעה האמנציפציה לאלג'יריה ומה קבע צו כרמיה
- התלמידים יטענו ויתמודדו עם טיעון נגדי בדיון על המחיר של השתלבות
- התלמידים יבחינו בין שוויון משפטי לבין השתלבות תרבותית

מושגים

אמנציפציה	הענקת שוויון זכויות משפטי מלא ליהודים כאזרחים במדינה.
'מדינה בתוך מדינה'	תיאור הקהילה היהודית האוטונומית שהיו לה בתי דין, מיסים וחינוך משלה; הטענה שימשה גם את מתנגדי מתן הזכויות.
ד'ימים / בני חסות	מעמד היהודים והנוצרים בארצות האסלאם: הגנה וחופש דת תמורת ג'יזיה ומעמד נחות.
נאורות	זרם רעיוני באירופה במאות ה־17–18 שהדגיש תבונה, זכויות טבעיות, חירות ושוויון לכל אדם.
צו כרמיה	צו מאוקטובר 1870 שהעניק לכל יהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית מלאה, בבת אחת.
השתלבות (אינטגרציה)	השתתפות מלאה בחיי החברה והמדינה (שפה, השכלה, תעסוקה) – שיכולה להיות עם שמירת זהות או עד כדי התבוללות.

תאריכים

1789 המהפכה הצרפתית – תחילת האמנציפציה במערב אירופה · **1830** צרפת כובשת את אלג'יריה · **1870** צו כרמיה · **1940** שלטון וישי מבטל את צו כרמיה (הוחזר ב־1943)

מהלך השיעור

דקות	שלב	מה עושים
0–4	**פתיחה**	שאלת 'קו על הרצפה': שוויון או זהות?
4–8	**לפני הצפייה**	ניבוי ומילוי עמודת 'תחנה' בטבלת מנהרת הזמן
8–14	**צפייה**	צפייה עם עצירות בכל תחנה
14–21	**עיבוד**	השלמת טבלת ההשוואה ושאלות בשלוש רמות

36–21	**דיון מובנה**	קריאת עיבוד הצו והכנת טיעונים בקבוצות, דיון בשני סבבים
42–36	**תרגול בגרות**	כתיבת תשובה לשאלת הבגרות
45–42	**סיכום**	חזרה ל'קו על הרצפה' – מי שינה עמדה ולמה; כרטיס יציאה

פתיחה: קו על הרצפה

מסמנים קו באמצע הכיתה. צד אחד: 'הכי חשוב להיות שווה לכולם'. צד שני: 'הכי חשוב לשמור על מי שאני'. מקריאים מצב: 'קיבלת אזרחות מלאה וזכות ללמוד באוניברסיטה, אבל בית הדין של הקהילה נסגר ואת/ה נדרש/ת לדבר רק צרפתית בפומבי'. כל תלמיד עומד במקום על הקו לפי עמדתו ושניים מנמקים.

דף הצפייה עם תשובות

דף צפייה: שוויון או זהות? צו כרמיה

יחידה 4 · יהודים בעת החדשה · ? האם שוויון מלא בחברה מחייב ויתור על חלק מהזהות והמסורת?

מהדורה למורה

הסרטון: איך יהודים קיבלו שוויון זכויות- אמנסיפציה בצרפת ובאלג'יריה

youtube.com/watch?v=7mUs1Yrtv8o · 4:49 דקות

א לפני הצפייה ובמהלכה

לפני הצפייה

לפני הצפייה סמנו: נכון / לא נכון / לא בטוח.

1. באירופה של ימי הביניים היהודים לא יכלו בדרך כלל להחזיק באדמות.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – הם הוגבלו גם במקצועות ובמגורים.**

2. רעיונות הנאורות השפיעו ישירות על החברה באלג׳יריה במאה ה־19.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – הרעיונות הגיעו דרך יהודי צרפת והשלטון הצרפתי.**

3. צו כרמיה העניק אזרחות לכל יהודי אלג׳יריה בבת אחת.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **נכון – אמנציפציה 'כמעט מיידית'.**

4. האמנציפציה לא דרשה מהיהודים שום שינוי באורח חייהם.

נכון | לא נכון | לא בטוח/ה

✔ **לא נכון – נדרשה השתלבות בתרבות הצרפתית ולעיתים ויתור על חלק מהמסורת.**

במהלך הצפייה – שימו לב:

- מה היה דומה ומה היה שונה בין מעמד היהודים באירופה לבין מעמדם בארצות האסלאם
- מה פירוש 'מדינה קטנה בתוך מדינה'
- באיזו דרך הגיעו רעיונות השוויון לאלג׳יריה
- מה קבע צו כרמיה
- את השאלה שהסרטון מציב בסופו

⏸ **תחנה 1 – אירופה של ימי הביניים**: איך ייתכן שדווקא ההגבלות חיזקו את האוטונומיה?

⏸ **תחנה 2 – ארצות האסלאם**: במה מעמד בני החסות דומה למעמד היהודים באירופה ובמה שונה?

⏸ **תחנה 3 – אלג׳יריה וצו כרמיה**: מה קיבלו יהודי אלג׳יריה, ומה התבקשו לתת בתמורה?

ב אחרי הצפייה – שאלות ב־3 רמות

בחרו רמה להתחלה – ונסו להגיע גם לרמה הבאה!

תמיכה – הקיפו את התשובה הנכונה

1. איך כינה הסרטון את הקהילה האוטונומית באירופה?

א. כפר בתוך עיר | ב. ממלכה רחוקה | **ג. מדינה קטנה בתוך מדינה**

2. מי הביא את רעיון השוויון לאלג׳יריה?

א. יהודי צרפת ו'כל ישראל חברים' | ב. הסולטן העות׳מאני | ג. סוחרים מאנגליה

3. מה העניק צו כרמיה?

א. פטור ממס | **ב. אזרחות צרפתית מלאה ליהודי אלג׳יריה** | ג. אישור לעלות לארץ ישראל

רגיל

1. השוו: ציינו מאפיין אחד משותף ומאפיין אחד שונה במעמד היהודים באירופה ובארצות האסלאם.

✔ **משותף: מעמד נחות מטעמים דתיים לצד אוטונומיה קהילתית (בתי דין, מיסים פנימיים). שונה: בארצות האסלאם היה מעמד מוגדר של בני חסות עם הגנה מפורשת ומס ג׳זיה, ובאירופה מעמד משתנה – הגבלות קרקע ומקצוע ולעיתים גירושים.**

2. הסבירו מדוע האמנציפציה באלג׳יריה הייתה 'כמעט מיידית'.

✔ **כי לא נבעה מתהליך הדרגתי בחברה המקומית אלא מצו אחד של השלטון הצרפתי, שהעניק אזרחות לכל היהודים בבת אחת.**

3. מה תרמה חברת 'כל ישראל חברים' לתהליך?

✔ **הקימה בתי ספר עם השכלה מודרנית ושפה צרפתית, חיברה את יהודי אלג׳יריה לתהליכים באירופה ופעלה לשוויון זכויותיהם.**

אתגר

1. הבחינו בין שוויון משפטי להשתלבות תרבותית. האם אפשר אחד בלי השני? הדגימו מצרפת או מאלג׳יריה.

✔ **שוויון משפטי = זכויות בחוק; השתלבות תרבותית = אימוץ שפה, לבוש והשכלה. בצרפת השוויון ניתן אך הקבלה החברתית לא תמיד הגיעה; באלג׳יריה השוויון חייב השתלבות בתרבות הצרפתית. אפשר להשתלב ולשמור זהות (לימוד תורה לצד השכלה), אך התהליך יצר לחץ.**

2. שלטון וישי ביטל את הצו ב־1940. מה מלמד הדבר על יציבותה של אמנציפציה שהוענקה 'מלמעלה'?

✔ **זכויות שנתן שלטון יכול שלטון אחר לבטל; כשהן אינן נשענות על קבלה חברתית רחבה הן שבריריות. מכאן גם טענת הציונות שהבטחון לעם היהודי צריך לבוא מעצמאות לאומית.**

ג ⚖ דיון משימה פעילה: דיון מובנה: 'אזרחות – בכל מחיר?'

קראו את עיבוד הצו. הכיתה מתחלקת לשתי קבוצות המייצגות שני בני משפחה יהודית באלג׳יר ב־1870: אחד רואה בצו הזדמנות גדולה, השני חושש לאובדן המסורת.

מקור: עיבוד חופשי מתוך צו כרמיה, 24 באוקטובר 1870

היהודים הילידים של מחוזות אלג׳יריה מוכרזים כאזרחים צרפתיים. מעתה ייקבע מעמדם האישי, וכן כל עניין הנוגע לרכושם, על פי החוק הצרפתי. כל הזכויות שנרכשו עד היום יישמרו. כל חוק, צו או מנהג הסותר הוראה זו – מבוטל.

1. קראו את הצו וסמנו: מה מקבלים היהודים? מה משתנה בחייהם?

✔ **מקבלים: אזרחות צרפתית ושוויון. משתנה: מעמד אישי (נישואין, ירושה) עובר מבית הדין הרבני לחוק הצרפתי.**

2. בקבוצה, כתבו שלושה טיעונים לעמדתכם – כל אחד מבוסס על עובדה מהסרטון או מהצו.

✔ **הזדמנות: זכויות, השכלה, פרנסה, הגנה של החוק, השוואה למעמד הנחות הקודם. חשש: פגיעה בסמכות בית הדין והקהילה, לחץ לאמץ שפה ותרבות צרפתית, איבה מצד הסביבה.**

3. נסחו תשובה אחת לטיעון הצפוי של הקבוצה השנייה.

✔ **לדוגמה: 'אפשר להיות אזרח ולשמור תורה ומצוות בבית ובקהילה' מול 'כשבית הדין מאבד סמכות, הדור הבא מתרחק'.**

4. דיון בשני סבבים (2 דקות לכל דובר/ת), ובסופו כל אחד כותב משפט: 'השתכנעתי ש... / עדיין חושב/ת ש...'.

✔ **אין תשובה נכונה אחת – המורה מעריך נימוק מבוסס עובדות ויחס מכבד לעמדה השנייה.**

🎓 שאלה בסגנון בגרות

1. הסבר כיצד הגיעה האמנציפציה ליהודי אלג׳יריה, והשווה זאת לדרך שבה הגיעה ליהודי צרפת.

✔ **ליהודי אלג׳יריה הגיעה האמנציפציה מבחוץ: אלג׳יריה, שנכבשה בידי צרפת ב־1830, לא הושפעה ישירות מרעיונות הנאורות. יהודי צרפת, בעיקר דרך חברת 'כל ישראל חברים', הקימו בתי ספר והפיצו השכלה מודרנית ורעיונות שוויון, וב־1870 הוציא שר המשפטים אדולף כרמיה צו שהעניק לכל יהודי אלג׳יריה אזרחות צרפתית בבת אחת. לעומת זאת, בצרפת צמחה האמנציפציה מבפנים – מרעיונות הנאורות ומהמהפכה הצרפתית, בהחלטות האספה הלאומית (1790–1791) לאחר ויכוחים פנימיים. ההבדל: מקור פנימי־רעיוני בצרפת לעומת מקור חיצוני־קולוניאלי באלג׳יריה.**

כרטיס יציאה · שוויון או זהות? צו כרמיה

1. מה היה צו כרמיה ומתי ניתן?

✔ **צו שהעניק לכל יהודי אלג׳יריה אזרחות צרפתית מלאה, 1870.**

2. ציינו טיעון אחד בעד ואחד נגד השתלבות מלאה.

✔ **בעד: זכויות, השכלה ופרנסה. נגד: חשש לאובדן מסורת וסמכות הקהילה.**

מחוון לשאלת הבגרות

קריטריון	נק׳
הסבר הדרך באלג׳יריה (שלטון צרפתי, כי״ח, הצו)	6
הצגת הדרך בצרפת	4
ניסוח השוואה מפורש (קנה מידה ברור)	6

סיכום

חוזרים ל'קו על הרצפה': מי שזז מסביר מה שינה את דעתו.

התאמה לעולים

פעם היו ליהודים פחות זכויות. באירופה ובארצות האסלאם. לקהילה היו חוקים משלה. צרפת שלטה באלג׳יריה. ב־1870 יהודי אלג׳יריה קיבלו אזרחות. הם קיבלו זכויות, אבל היו צריכים להשתנות קצת.

מסורת – מנהגים שעוברים מההורים לילדים · **זהות** – מי אני ולאיזו קבוצה אני שייך · **אזרח** – אדם ששייך למדינה ויש לו זכויות · **השתלבות** – להיות חלק מהחברה · **צו** – פקודה של השלטון · **ויכוח** – שיחה שבה כל אחד מנסה לשכנע

התאמות לחנ״מ

- טבלת 'מנהרת הזמן' עם 3 תחנות ותמונות־סמל, להשלמה מבנק מילים
- כרטיסי טיעון מוכנים מראש לבחירה (בעד/נגד) במקום כתיבה
- הצו בשלוש שורות עם הדגשת המילים 'אזרחים צרפתיים'
- תפקיד בדיון: 'שומר זמן' או 'מסכם' לתלמידים שמתקשים בדיבור מול קהל

לוודא:

- תאריך הצו 24.10.1870 ופרטי ביטולו בידי שלטון וישי (1940) והחזרתו (1943) – לוודא
- ניסוח הצו הוא עיבוד מקוצר ולא תרגום מלא
- הסרטון מציין שהאמנציפציה דרשה מיהודי אלג׳יריה ויתור על חלק מהמסורת – מומלץ לדייק: הוויתור היה בעיקר על סמכות בתי הדין בענייני מעמד אישי